

16. stoljeća, i na literaturu 18/20. stoljeća, kada se uočava postupni prelazak s islamske na zapadnjačku znanstvenu tradiciju.

Knjiga *Historija Osmanske države i civilizacije* završava Rječnikom termina, Kronologijom događaja kroz historiju Osmanske države, Kronologijom značajnih događaja u historiji osmanske civilizacije, Bibliografijom i Općim indeksom.

Knjiga je ilustrirana sa 167 ilustracija, portreta sultana i drugih istaknutih likova, prikaza važnih događaja iz osmanske povijesti, oružja, pripadnika raznih vojnih rodova i osmanskih dokumenata.

Četiri karte prikazuju "Osnivanje Osmanske države i njen uspon (od osnivanja do 1683)", "Propadanje osmanske države (1683-1923)", "Upravnu podjelu Osmanske države (1609)", i "Odrede u Rumeliji i Anadoliji u 18. stoljeću s mjestima za ishranu i odmor glasnika".

Četrnaest dijagrama, shema i tabela potkrepljuju tekstove svih osam poglavlja.

Knjiga *Historija Osmanske države i civilizacije*, svih njenih osam poglavlja zajedno s popratnim i pomoćnim aparatom, predstavlja uistinu zadivljujući pothvat. Svako poglavlje zasebno jasno je strukturirano studija razrađena do najsitnijih detalja. Drugim riječima, zahtjevni tekstovi napisani su jasno i razumljivo, što samo po sebi pokazuje da su istraživačko-znanstveni naponi urodili vrhunskim rezultatima. Uz bosansko izdanje važno je istaknuti da su veliki prilog jasnoći i razumljivosti dali i bošnjački prevoditelji.

Gledajući ove studije kao cjelinu, *Historija Osmanske države i civilizacije* bez sumnje će biti ključno pomagalo orijentalistima, povjesničarima u najširem smislu riječi, i onima koji se za ove struke pripremaju. Na koncu, i širi krug čitatelja zainteresiranih za ovu tematiku naći će u *Historiji Osmanske države i civilizacije* privlačno i zanimljivo štivo.

Vesna Miović

Marko Šunjić, *Narodi i države ranog srednjeg vijeka*. Sarajevo: Rabić, 2003., 606 str. +XXII.

Upoznajmo se s posthumno objavljenim djelom *Narodi i države ranog srednjeg vijeka* uglednog znanstvenika dr Marka Šunjića. Kao dugogodišnji profesor Opće historije srednjeg vijeka na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, kako u pogovoru ističe dr Dubravko Lovrenović, autor je svoje veliko znanje i iskustvo odlučio sublimirati u ovoj knjizi koja treba prvenstveno služiti kao udžbenik studentima povijesti. Pred izazovom pisanja sinteze opće povijesti srednjeg vijeka izabrao je metodološki pristup koji danas djeluje već zastarjelo, iako još uvijek pruža ne samo vrlo solidno temeljno polazište, već i mogućnost za postavljanje novih pitanja, što je pravi temelj istraživačkog rada. Dakako, nastoji li se pružiti potpuna i zaokružena slika, postaviti pitanja i iznijeti vlastita stajališta.

Pred nama stoji pregled povijesti naroda većinom germanskog porijekla, koji su nakon Velike seobe naroda dokončali postojanje Zapadnog rimskog carstva stvaranjem vlastitih državnih tvorevina unutar nekadašnjih njegovih granica. Njihova se povijest razmatra s gledišta njihovih vođa, značajnih političkih ličnosti koje su u najvećoj mjeri utjecale na život svojih podanika i susjednih naroda. Time djelo *Narodi i države ranog srednjeg vijeka* postaje politička povijest u klasičnom smislu, "dogodajnica" slična enciklopediji zbog mnoštva činjenica koje iznosi na 549 stranica teksta, upotpunjenih s 54 karte ili likovna priloga na zasebno numerirane 22 stranice, te genealoškim stablima i popisima vladara na dodatnih 9 stranica. Krug čitatelja koji će se svakako proširiti izvan sveučilišnih amfiteatara pronaći će ovdje uglavnom potpune i objektivne odgovore na istraživačka pitanja tko, što, gdje, kad i kako, ali nisu u potrebnoj mjeri ponudeni i odgovori na pitanje zašto.

Kako u pogovoru opravdano upozorava Dubravko Lovrenović, kod nas nedostaju velike sinteze opće povijesti srednjeg vijeka i posljednja knjiga tog tipa djelo je Miroslava

Brandt pod naslovom *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb 1980, djelo dobro poznato studentima Filozofskog fakulteta u Zagrebu koji su ga proučavali kao temeljnu ispitnu literaturu. Budući da se nameću usporedbe između ovih dviju knjiga, valja uočiti temeljnu razliku: dok Brandt proučava srednjovjekovne procese sa stajališta dijalektičkog materijalizma, gledajući u vlasništvu nad zemljom kao sredstvom za proizvodnju temelj za sve društvene odnose (i među državama i među pojedincima) i put u feudalnu anarhiju kao profiliranje klasa, kod Šunjića toga nema. Budući da je njegova knjiga nastala kasnije, imao je prilike uvidjeti nedostatke koje sadrži takav pristup, ali to nije i ne može biti opravdanje što sam ne iznosi nikakva vlastita stajališta, ne daje zaokružene odgovore na pitanja. Zato knjizi *Narodi i države ranog srednjeg vijeka* nedostaje kičma koja bi držala na okupu nepregledno more šarolikih činjenica. Možda je zato autor nastojao te činjenice ograničiti prvenstveno na politički život, ali time je zanemario druge aspekte života.

Razmotrivši metodološku strukturu knjige kao njezinu vanjsku ljušturu, potrebno je proučiti i unutrašnji sadržaj zamišljene školjke, zasebna poglavlja. Dok razmišljamo o srednjovjekovlju, svi uglavnom imamo predrasudu o "evrocentričnosti". Istraživač opće povijesti srednjeg vijeka kreće se na prostoru omeđenom Skandinavijom na sjeveru i sjevernom Afrikom na jugu, Atlantikom na zapadu i Malom Azijom ili, eventualno, granicama kalifata koje su na istoku zahvatile i dio Indije. Dobro je imati što veće granice, jer tako bolje razumijemo unutarnju povezanost tih velikih prostranstava i naroda koji su ih naseljavali. Autor, međutim, prikazuje isključivo povijest kontinentalne kršćanske zapadne Evrope.

Potrebna je upravo ovakva terminologija, i to iz sljedećih razloga. Povijest je kontinentalna, jer o britanskom otočju i o Irskoj ne govori se gotovo ništa do poglavlja o karolinškoj renesansi, iako su Angli i Sasi nedjeljivi dio zamišljene cjeline, a ni važnost irskih misionara ne može se u potpunosti razumjeti bez makar

usputnog navoda povijesti Irske i sukoba između keltskog i anglosaskog stanovništva u današnjoj Engleskoj, Škotskoj i Walesu. Doista čudi izostavljanje prikaza složene strukture sedam državnica, Kenta, Mercije, Northumbrije, istočne Anglije, Essex, Sussexa i Wessexa, poznate heptarhije. Nadalje, Šunjićeva je povijest isključivo povijest kršćanskih naroda i država. Najbolji primjer je tretiranje Pirenejskog poluotoka, kojemu se nakon početka arapskog osvajanja 711. godine dalje ne poklanja gotovo nikakva pažnja. Nestankom vizigotske države nestaje, nažalost, i autorov interes za novonastalu berbersko-arapsku državu. O njoj daje tek usputne naznake unutar prikaza vanjske politike Karla Velikog i njegove intervencije na poziv pobunjenih arapskih velikaša koncem 8. stoljeća. Autora ne zanima niti uspostava Omejadskog pa Abasidskog kalifata, čiji bi prikaz morao biti nezaobilazan u knjizi ovog tipa, kako zbog boljeg shvaćanja vanjskopoličkih odnosa za tadašnje evropske vladare, pa tako i zbog elementarnog znanja. Osim toga, problematika poganskog svijeta dodirnuta je tek usputno u potpoglavlju pod naslovom »*Ratovi za pokoravanje Saksonije*«, također opisujući djela Karla Velikog.

Napokon, knjiga je, uz iznimku zanimljivog poglavlja o vandalskoj državi u sjevernoj Africi, posvećena samo zapadnoj Evropi. Slavenskog svijeta gotovo da i nema, a nećemo naći ni traga povijesti Bizanta, što doista znatno osiromašuje djelo. Budući da je od svih krajeva udaljenih od zapadne Evrope bilo najviše veza baš s Bizantom, na što i autor upozorava na više mjesta, izgleda kao ozbiljan propust što se unutrašnjoj povijesti Bizanta nije poklonila neophodna pažnja. Kako, primjerice, razumjeti Justinijanovu akciju oko obnove vlasti nad zapadnim Sredozemljem i Italijom bez barem površnog osvrta na njegovu političku teoriju i čuveni *Codex*, jedan od stupova srednjovjekovnog prava? Odakle nam potpuna spoznaja o avarskom postupnom slabljenju, što je omogućilo Francima da ih podvrgnu u 8. stoljeću, a da se prethodno ne informiramo o uspješnoj borbi bizantskog cara Heraklija protiv koalicije

Avara, Slavena i Perzijanaca iz razdoblja 626/8? Koji su pravi korijeni ikonoklastičkog pokreta koji je, kako autor zapaža, bio uzrok svojevrsne obnovljene grecizacije Italije od kraja 7. do sredine 8. stoljeća? Što je s Focijevom shizmom koja je također ojačala ulogu papinstva? Ni na jedno od ovih pitanja autor ne pruža odgovor, a ostao je dužan i upozoriti na barem dva klasična historiografska djela koja nude brojne odgovore, Georgija Ostrogorskog *Istorija Vizantije*, razna izdanja, i Filipa Hitija *Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas*, Sarajevo 1988. Oba djela su dostupna i domaćoj publici i još uvijek u cjelini intrigantna, kvalitetna i poučna, iako su protekla desetljeća promijenila neke ocjene.

Pohvalno je što jednolično redanje činjenica autor nastoji povremeno osvježiti pravim dokumentarnim zapisima prohujalih vremena, ali tu ponajčešće ne navodi izvore. Iznimka su opisi langobardskog naroda i države te osobito Franaka, kojima je posvećena gotovo polovica knjige. Upravo o Langobardima i Francima i ima najviše društvenih podataka jer je i više izvora na raspolaganju. Uz dostupne arheološke i lingvističke spoznaje o tragovima koje su pojedine kulture i narodi ostavili, autor upozorava i na neke suvremene demografske metode, gotovo nezamjenjive u pisanju modernih sinteza gospodarske povijesti. Primjerice, suvremen je i dobar prikaz ishrane stanovništva i demografskih problema, prinos a žitarica, veličina i vrsta plugova i tipa poljoprivredne proizvodnje na temelju arheoloških nalaza, pisanih izvora, čak i ikonografije (str. 331-354, »Privreda merovinskog perioda«). Nažalost, i u tehničkom dijelu knjige ima također pogrešaka i nedosljednosti: brojni citati na latinskom jeziku nisu prevedeni, karte i likovni prilozi većinom su na njemačkom, francuskom ili talijanskom jeziku, ima i grešaka u latinskim navodima (na str. 476 navodi se Augustinova izreka: *melius est reprehendant nos gramaticos, quam non intelligant populi*, ispravno je: *melius est reprehendant nos gramatici, quam non intelligant populi*), dok je čuveni kasnoantički gramatičar poznat pod imenom Priscijan, a ne Priscilijan.

Autor vezuje kraj ranog srednjeg vijeka uz smrt cara Karla Debelog 888. godine, posljednjeg izravnog i legitimnog potomka Karolinga. Taj je datum u skladu s općim pristupom kojeg se drži: opisati povijest naroda na području zapadne Evrope od Velike seobe naroda do konca 9. stoljeća s obzirom na njihove vladare, te međusobne veze i sukobe. Uz razmotrene dijelove o gospodarstvu, jedino znatno odstupanje od tog pristupa predstavlja poglavlje o karolinškoj renesansi (str. 459-483). Ipak, to je izolirani element koji ovako izdvojen narušava cjelinu. To je šteta, jer ne samo da se njime popunjava faktička praznina oko spominjanja Irske i britanskog otočja, već bi upravo na temelju intelektualnih veza i stvaranja bilo moguće razviti nov metodološki pristup političkoj povijesti. Takav pristup bi nadišao ranije dominantni dijalektički materijalizam koji je težište cjelokupnog društvenog razvoja postavljao na pitanje zemljišnih odnosa, dobila bi se bolja povezanost cjeline i prevladala opasnost od gubljenja izlaganja u razmrvljenosti na bezbrojne skupine i, napokon, izbjeglo bi se gledište o vladarima i njihovim obiteljima i pratnji kao jedinama vrijednim pozornosti. Bio bi uspostavljen i kompromis od stare, klasične političke povijesti, čega se uglavnom drži autor, prema danas dominantnoj historiji svakodnevce ili historijskoj antropologiji, pristupima koji su postali posvuda prisutni u historiografiji. Bez toga, djelo *Narodi i države ranog srednjeg vijeka* ne samo da ne opravdava svoj naslov, jer ne obuhvaća sve narode niti države koje bi tu smjestili čak i uvjereni "evrocentristi", već ne može biti ni dobar sveučilišni udžbenik nego samo svojevrsan podsjetnik, repetitorij znanja kad je lekcija već naučena.

Relja Seferović